

Imaginacinis pasaulis Suhravardžio filosofijoje

Seminaro metu bus aptariama specifinė Suhravardžio imaginacinė eschatologijos koncepcija – *‘ālamu l-mithāl*, kuri Vakaruose geriau žinoma prancūzų mokslininko Henrio Corbino išpopuliarintu pavadinimu *mundus imaginalis*. Imaginacinis, nuo įprastos vaizduotės besiskiriančios *imaginatio vera* sugeneruotas pasaulis, esantis tarp žemiškojo bei dangiškojo, gali būti pasiektas miegant, medituojant arba po mirties.

Žinant sinkretinę sufizmo kilmę, gręžiamasi į senovės Egipto, platonizmo ir neoplatonikų filosofines tradicijas, iš kurių tikriausiai kilusi islamo aukso amžiuje išplėtotą *‘ālamu l-mithāl* koncepcija. Pasitelkiamos konceptualiai artimiausios ankstesnių civilizacijų paradigmos: egiptiečių Nendrių laukai, Platono „tikroji žemė“, idėjų teorija ir Plotino sielos hipostazė. Preziumuojama, kad idėjinės suhravardiškojo *‘ālamu l-mithāl* ištakos glūdi būtent šiose tradicijose. Savitai transformuotos ir integruotos į pagal Dievo Žodį (Koraną) surikiuotą ankstyvąjį islamo filosofijos pasaulį, Suhravardžio filosofijoje jos galutinai performuojamos į sufiškąją *‘ālamu l-mithāl* koncepciją ir tampa viena iš pagrindinių jo nušvitimo filosofijos konstantų. Remdamasi originaliu Suhravardžio veikalu *Ḥikmatu l-išrāq* („Nušvitimo filosofija“), parodysiu, jog, diegdamas epistemologines inovacijas, Suhravardis pirmasis *‘ālamu l-mithāl* suteikia atskirą ontologinį lygmenį: greta intelekto, sielos ir materijos pasaulių atsiranda ketvirtasis – *imaginalijų* pasaulis, taip išsprendžiant ilgai trukusį religinį ir filosofinį pomirtinio pasaulio antagonizmą.

Imaginalija, provaizdis, vaizdinys, panašybė

Arabų-islamiškoje filosofijos tradicijoje galutinai susiformavusį *‘Alāmu l-mithāl* lotynišku pavadinimu *mundus imaginalis* pasauliui pristatė ir išpopuliarino Henris Corbinas (1903–1978). Išsamiausiai ši koncepcija pristatyta pagrindiniuose jo veikuose *En Islam iranien: aspects spirituels et philosophiques* („Irano islamas: dvasiniai ir filosofiniai aspektai“), *L'imagination créatrice dans le soufisme d'Ibn ‘Arabi* („Kūrybinė vaizduotė Ibn Arabio sufizme“) ir kt., kur persiškojo sufizmo įkvėptas autorius lig tol dar negirdėtai kalba apie kūrybinės vaizduotės galią: „Vaizduotė, kurią čia nagrinėjame, nėra vartojama įprastine šio žodžio reikšme: ji nereiškia nei fantazijos, profaniškos ar neprofaniškos, nei organo, kuris gimdo įsivaizduojamus dalykus, tapatinamus su nerealybe; juo labiau nereiškia to, ką laikome estetinio kūrimo organu. Ji nusako itin fundamentalią funkciją, nuosekliai susietą su jai būdinga visata, kuri pasižymi tobulu „objektyviu“ buvimu ir kurioje Vaizduotė yra būdingas suvokimo organas“¹.

¹ Seibutis, Kazimieras. Kūrybinė vaizduotė Ibn Arabi sufizme. *Sovijus*, T. 2, Nr. 1. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2014, p. 121.

Susižavėjęs ir tarsi apkerėtas islamo mistikų, H. Corbinas pradeda tirti vaizduotės sukurtą pasaulį, kurį vėliau ir įvardija kaip žymųjį *mundus imaginalis*: „Tai sritis, kuri tarpininkauja tarp visiškai nepažinaus Dievo ir mūsų gyvenamojo žemiškojo pasaulio, o kartu yra mediumas, per kurį dieviškosios galios veikia žemėje. *Mundus imaginalis* – tai simbolių giliausia prasme sritis, kurioje „dvasios priima kūną ir kūnas priima dvasią“ ir tik per šį pasaulį galima rasti kelią „atgal į Dievą.“²

Taikliai šios tarpinės imaginacinės sferos apibūdinimą perteikia ir H. Corbino tekstų vertėjas į lietuvių kalbą Kazimieras Seibutis: „Remdamasis Ibn ‘Arabi ir Suhravardi kontempliatyviomis idėjomis, Corbinas teigia, kad imaginacinis pasaulis yra ne žmogaus vaizduotės padaras, bet autonomiška realybė, egzistuojanti anapus žemiškosios tikrovės, teofaninio apsireiškimo, regėjimų, pranašavimo vieta, o pati aktyvioji imaginacija, kuriamoji vaizduotė, – autentiškas metafizinio suvokimas būdas, suvokimo organas, kuris perkeičia pojūtinius duomenis į simbolius.“³

Kalbant apie arabiškąjį *‘alāmu l-miṭāl*, H. Corbino terminas *mundus imaginalis* neatrodo labai tikslus, nes pastarasis apibūdina žymiai platesnį arabiškų pavadinimų spektrą: *‘alāmu l-miṭāl* (vaizdinių, archetipinių idėjų pasaulis), *malakut* (subtilusis sielų pasaulis), *barzah* (sąsmauka), *hurqalya* (dangiškosios Žemės, dangiškųjų kūnų pasaulis), *Nā-kojā-Ābād* (niekur esanti žemė). Kita vertus, visų šių arabų-islamiškosios teosofijos terminų reikšmė yra glaudžiai susijusi su vaizduote, įsivaizdavimu, vaizdavimusi, nes transliuoja kontempliatyvią patirtį, kylančią iš teofaninės vaizduotės arba aktyviosios vaizduotės (H. Corbino specifiškai suvoktos ir įvardytos kaip *imaginatio vera*⁴ – savotiško organiško veidrodžio, kuriame, pasak *išrakity*, gali susitikti ir reaguoti materialaus pasaulio vaizdiniai ir archetipinės formos iš intelekto sferos).

Lietuviškas ir *‘alāmu l-miṭāl*, ir *mundus imaginalis* vertimas yra dar problematiškesnis. A. Uždavinsys šį terminą verčia kaip „simbolinių vizijų pasaulis“, „tipizacijų pasaulis“, „savarankiškų psichinių vaizdinių pasaulis“, kartais net siūlo „provaizdžių pasaulis“, nors nepamiršta pabrėžti, jog *mundus imaginalis* daug kur klaidingai tapatinamas su amžinų, mąstomų archetipų pasauliu, nes: „Noetinės Idėjos čia save pateikia įsivaizduojamomis formomis, o materialūs daiktai pasirodo kaip subtilūs kūnai. Toli gražu tai nėra mąstomų archetipų pasaulis, – greičiau tai fantastinis magijos pasaulis, Ozyrio Duato sutemų arba *Anima Mundi* pasaulis, kuris yra integruotas į islamo sufijų pranašiškos ir vizijų patirties teoriją“.⁵

E. Jančėnas ir K. Seibutis, greičiausiai sekdami H. Corbino pasiūlytu terminu *mundus imaginalis* ir nusistovėjusiu angliškų jo atitikmeniu *imaginal world*, *‘alāmu l-miṭāl* verčia kaip „imaginacinis pasaulis“, nors istoriškai šią sritį tyrinėjantis olandų mokslininkas Lambertus’as Willemas Cornelis Van Litas „įsivaizduojamas pasaulis“ (*imaginal world*) siūlo versti bent jau kaip „vaizdinių pasaulis“ (*world*

² Ten pat, p. 120.

³ Ten pat, p. 120.

⁴ Žr. Corbin, Henry. *The man of light in Iranian Sufism*. Omega Publications, 1994.

⁵ Uždavinsys, Algis. *Filosofija ir teurgija vėlyvojoje antikoje*. Vilnius: Sophia, 2016, p. 242.

of images), nes, suteikiant semantinį pirmumą „vaizduotei“, gali būti klaidingai interpretuojama *kūrybinės vaizduotės* funkcija.

Siekdama neatitolti nuo pirminės žodžio arabiško žodžio „*miṭāl*“ (liet. „pavyzdys, atitikmuo, panašumas, atvaizdas, modelis, forma“) reikšmės ir norėdama pabrėžti, kad tai pasaulis, kuriame veikia „nekūniškos, vaizduotės sukurtos formos“ arba idėjos, dėl savo juslinio pavidalo suaktyvinančios vaizduotę, šiame straipsnyje *‘alāmu l-miṭāl* greta jau nusistovėjusio vertimo „imaginacinis pasaulis“ sinonimiškai įvardiju kaip „*imaginalijų* pasaulis“.

Suhravardis. Kabančių vaizdinių pasaulis.

Savo *išrakistinėje* filosofijoje, nušvitimo išmintyje (*ḥikma išrakiya*) Suhravardis pirmenybę suteikia ne egzistencijai, o esmei, nes egzistencija, anot mąstytojo, yra tik vaizduotės kūryba. Kažką suvokti reiškia žinoti to dalyko esmę, o ne egzistenciją. Apibrėžimas Suhravardžiui – nepatikimas pažinimo būdas ir yra priešpastatomas tiesioginiam patyrimui, kurį jis laiko daug patikimesniu pažinimo šaltiniu.

Šis kritinis posūkis epistemologijoje įgalina filosofą kitaip nei jo pirmtakai pažvelgti į pomirtinį pasaulį. Ieškodamas atsakymo į Avicenos filosofijoje neatsakytą klausimą, koku būdu žemiškosios sielos susilieja su dangiškaisiais kūnais, Suhravardis imasi skirstyti žmones į keturias kategorijas pagal jų teorinio ir praktinio intelektualumo lygį. Subjekto padėtis pomirtiniame pasaulyje tiesiogiai priklauso nuo jo dvasinio-intelektinio pasirengimo materialiajame, tad aukščiausiasis būvis Šviesų hierarchijoje, inteligibilus Šviesų pasaulis pasiekiamas tik *al-Insānu l-Kāmil* arba tobulajam išminčiui, o pažinusieji tik teorinę arba tik praktinę išmintį, susilies su dangaus kūnais regės rojus *imaginalijas*: „Tie, kurie pasiekė tarpinę palaimą ir asketai, kurie įveikė [savo kūnus], gali pabėgti į kabančių vaizdinių pasaulį (*‘ālamu l-muṭul al-mu‘allaqa*), kuris yra vienoje iš dangaus sąsmaukų (*barzah*) – tarpinėje srityje ar krašte, atskiriančiame du skirtingus būties lygmenis. Ten jie randa vaizdinius ir juos įbūtina. Jie gali iššaukti tokius skonius, formas, malonius garsus ir pan., kokių tik nori. Tos formos yra tobulesnės už tas, kurias turime mes, nes vieta, kuriuose mūsieji pavidalai išryškėja, ir jų nešėjai yra nepakankami, o pirmieji yra tobuli. Ten jie pasilieka amžinai; nes jų ryšys su sąsmauka ir tamsybėmis yra nesibaigiantis ir nėra jokio pagedimo tarp dangaus sąsmaukų“ (HI. II, 5.244).

Išrinktųjų gretose – ir pats Suhravardis, jis 246-ajame „Nušvitimo filosofijos“ paragrafe teigia, esą: „pats patikimai patyrė, jog yra keturi pasauliai“. Materialiojo pasaulio hedonistai, nelavinę nei dvasios, nei intelekto atsidurs religijos pragarui prilygstančiam *‘alāmu l-miṭāl* – pasaulyje, prisodrintame kančios ir blogio *imaginalijų*: „Ištrūkė iš sąsmaukos fortū⁶, jie turės pakibusių pavidalų šešėlius pagal savo moralines savybes“ (HI. II, 5.245). Ši suhravardiškoji stebuklų šalis kuriama paneigiant aristoteliškus

⁶ Fortu, tvirtove ir šventykla Suhravardis metaforiškai vadina kūną. Kartais kaip kūno metafora vartojamas ir daugiaprasmis, dažnai paties Suhravardžio filosofijoje kitomis prasmėmis vartojamas žodis *barzah*.

logikos principus ir fizikos dėsnius, ja siekiama paaiškinti ne tik pomirtinės sielos būsenas, bet ir nestandartines patirtis: „tikrus sapnus“ ir „magiškas galias“. Subjektui tolstant nuo jutiminio kontinuumo segmento centro ir artėjant prie ribinės srities, vyksta kokybiniai pokyčiai: materialūs kūnai keičiasi į įsivaizduojamus; laikas kinta ir nebesiriboja linijinės erdvės matmenimis, – erdvė tampa beribė.

Ankstyvuosiuose veikaluose Suhravardis, remdamasis Antikos filosofais, o daugiausia – Platonu, egzistenciją skirsto į tris kategorijas: intelektų pasaulį (*‘alāmu l-jabarūt*), sielų pasaulį (*‘alāmu l-malakūt*) ir kūnų pasaulį (*‘alāmu l-mulk*). Vėliau, plėtojant jau aptartas epistemologines naujoves, Suhravardžio realybės ištisuma ima dalytis į keturias plotmes: intelekto, sielos, materijos ir imaginacinio pasaulio (*‘alāmu l-miṭāl*), kuris randasi kažkur tarp materialiojo ir Dieviškųjų Šviesų (inteligibilaus) pasaulių ir nėra visiškai nepriklausomas. Taip *imaginalijų* pasauliui Suhravardis pirmasis suteikia atskirą ontologinį lygmenį: „Nekūniškumo brolija turi ypatingą vietą, kurioje savarankiškus vaizdinius gali įbūtinti bet kokių norimų pavidalų. Tai vadinama „Būk“⁷ vieta. Ją pamačiusysis tvirtai žino, kad egzistuoja kitas pasaulis, nei kliūčių [kūno]. Jame yra pakibę atvaizdai ir valdantys angelai, kurie patys sau pasiima talismanus⁸ ir savaime egzistuojančias formas, kuriomis jie kalba ir tampa akivaizdūs.“ (HI, II. 5.259). *‘Alāmu l-miṭāl* Suhravardžio filosofijoje tampa mistine vaizdinių sfera, atskira sritimi, tarp kūniškos ir nekūniškos sričių įsiterpusiu simboliniu haliucinacijų ir vizijų pasauliu⁹, kupinu vaiduoklių, sapnų ir stebuklų, egzistuojančių tik šviesos dėka¹⁰. Šis pasaulis aiškiai išreikštas – su savo topografija, miestais, būtybėmis – dar vadinamas suspenduotų arba kabančių vaizdinių pasauliu (*‘ālamu l-muṭul al-mu‘allaqa, šuwar-i mu‘allaqa*), kurio formas sugeneruoja vaizduotė: „Tiesa ta, kad veidrodžiuose ir vaizduotėje esančios formos nėra įspaustos. Veikiausiai tai pakibę fortai, neturintys jokios vietos. Nors jie gali turėti vietas, kuriose tampa matomi, jų ten nėra. Veidrodis yra vieta, kur forma tampa akivaizdi. Šios formos yra pakibusios – jų toje vietoje nėra. Vaizduotė yra vieta, kurioje vaizduotės formos tampa akivaizdžios ir pakibusios.“ (HI, II, 4.225). Pakabinto, kabančio vaizdinio santykis su manifestacijos vieta, daiktu (veidrodžiu, metalo lakštu, ramiu vandens telkiniu arba vaizduote) – nepriklausomas, nes vieta padaro tą vaizdinį matomą, bet pastarasis nepraranda savaiminės egzistencijos.

„Nušvitimo filosofijoje“ (*Ḥikmatu l-iṣrāq*) Suhravardis ne tik svarsto apie *imaginalijų* pasaulį, kuriame yra suspenduotos formos ir vaizdiniai, suvokiami sielos vaizduotės galia, bet ir nurodo konkrečius vietovardžius, priskirdamas juos aštuntajai karalystei. Čia stūkso galybė miestų, tarp kurių ir Pranašo Mohamedo per naktinį Miradžą regėtieji smaragdiniai Džabalka ir Džabarsa, anot Suhravardžio, pasiekiami patiems dvasingiausiems: „Visa tai yra nušvitimai, atsirandantys iš valdančiosios šviesos, atsispindinčios šventykloje [kūne] ir sielos dvasioje. Tai yra tarpinio pasaulio tikslai. Šios šviesos gali juos

⁷ Korane Dievas įsako visatai „Būk!“ ir ji įbūtinama. Tai svarbus mistinės Dievo kūrybinės galios simbolis, ženklas.

⁸ Žodžio talismanas (arab *ṭilasm*) konotacijas išsamiai aptaria A. Uždavinys straipsnyje „Al-Suhrawardžio filosofijos ypatumai“, *Logos* 22. Vilnius, 2022, p. 22–23.

⁹ Uždavinys, Algis. *Sufizmas islamo civilizacijoje*. Kaunas: Atviros visuomenės studijų asociacija, 2007, p. 444.

¹⁰ Walbridge, John. *The Wisdom of the Mystic East: Suhrawardi and Platonic Orientalism*. Albany, NY: State University of New York Press, 2001, pp. 51–57.

pakelti, leisdamos vaikščioti vandeniui ir orui. Jie gali pakilti į dangų su savo kūnais ir susiliesti su vienu iš dangiškųjų mokytojų. Tai yra aštuntosios karalystės, kuriame yra Jābulq (Džabalka), Jābarš (Džabarsa) ir stebuklingoji Hūrqałyā, duotybės“ (HI, II. 5.273).

Taigi esmingas eschatologinis posūkis yra tas, jog po mirties kabantys vaizdiniai liudijami naudojant dangaus kūnus. Iš esmės tai iš Avicenos perimta, tik žymiai labiau išplėtotą imaginacinės eschatologijos teoriją. Pro zoroastriškuosius pavadinimus, simbolius ir angelologiją šviečia ryškus sufiškasis kelias į Dievą. Suhravardžio išplėtotą *‘alāmu l-miṭāl* koncepcija yra vienas iš geriausių to pavyzdžių: siela į pomirtinį gyvenimą eina aiškiai išreikštu sufiškuoju keliu – pagal tai, kokią vietą ji užima ontologinėje būties hierarchijoje, atitinkamai, priklauso ir jos padėtis pomirtiniame pasaulyje. Su Šviesų Šviesa, t. y. – Dievu, susilieja tik tos sielos, kurios žemiškame pasaulyje įgyja tobuliausią teorinę ir praktinę išmintį, o *imaginalijų* pasaulis pateikimas kaip baigtinis sprendimas netobulosioms sieloms, – taip hierarchija atliepia koraniškąsias tiesas ir deklaruoja jų svarbą.

Išvados

Suhravardis sukuria gan aiškia *imaginalijų* pasaulio (*‘alāmu l-miṭāl*) koncepciją, kur lemiamas vaidmuo atitenka kūrybinei arba kitaip – aktyviai kosminei vaizduotei, o jai priklausančiai sferai suteikiamas atskiras ontologinis lygmuo.

Greta intelekto, Sielos ir Materijos atsiranda ketvirtoji – *imaginalijų* sfera, Suhravardžio filosofijoje prilygstanti fantasmagorijai ar haliucinacijai. *Imaginalijos*, kabančios formos ar vaizdiniai įkurdinami mistinėse sąsmaukose (*barzah*), kur driekiasi koraniškieji vietovaizdžiai ir knibžda zoroastriškosios būtybės. Taip iškyla unikali „zoroastriškojo“ sufizmo Anapusybės koncepcija ir išryškėja, kaip originaliai XII a. islamo filosofijoje buvo sprendžiama sielos likimo po mirties problema, supriešinusi religiją ir filosofiją. Kaip išeitį Suhravardis pirmasis pasiūlo gan aiškiai sukonstruotą *‘alāmu l-miṭāl* teoriją, kuri įsiviešpatauja jo komentatoriaus Šahrazūrio (XIII a.) filosofijoje, o vėliau – transformuota ir modifikuota – pasiekia ir mūsų laikus.